

**Онлайн-АРХІВ ІНТЕРВ'Ю
очевидців Великого Голоду
в Україні 1932–1933 рр.
«Трансформація громадянського
суспільства: Усна історія
української селянської
культури 1920–30х років»**

На інтернет-сайті Саскачеванського університету (Саскатун, Канада) нещодавно удоступнено

онлайн-архів усної історії української селянської культури 1920–1930-х рр.¹ Тут розміщено свідчення 126 селян із Центральної та Східної України, що їх у 1993–1995 рр. збирала група українських дослідників під керівництвом американського культурного антрополога Вільяма Нолла. Записані інтерв'ю стали частиною широкомасштабного вивчення трансформації громадянського суспільства, якої зазнало українське село за часів радянської колективізації. Використовуючи спеціально розроблений детальний питальник, дослідники записали 429 інтерв'ю з селянами старшого віку, котрі дають змогу особисто ознайомитися з одним із найдраматичніших періодів історії України.

Проект В.Нолла в 1999 р. увінчався публікацією в київському видавництві «Родовід» монографії «Трансформація громадянського суспільства: усна історія української селянської культури 1920–1930 років». Книга занурює читача у складний життєвий досвід та спогади селян, що пережили колективізацію. Підхід антрополога до дослідження відрізняється від роботи історика. Якщо другий переважно реконструює події та встановлює факти, то першого цікавить, як саме пересічна людина проживає своє життя в певний період історії, яка її роль у розгортанні історичних подій та як формується її позиція щодо цих процесів. За свідченням респондентів, колективізація змінила не тільки сільськогосподарську систему, а й повністю знищила саму основу громадянського суспільства України, яке процвітало у сільських громадах до створення УРСР. Спираючись на методологію усної історії та неопубліковані свідчення очевидців із перших рук, праця В.Нолла стала першою в нашій країні монографією з усної історії й першим усноісторичним дослідженням радянської колективізації та її наслідків.

Сьогодні вже практично неможливо знайти книгу В.Нолла. До моменту створення онлайн-архіву фахівці з України та інших країн не мали змоги отримати доступ до матеріалів дослідження, адже згадані інтерв'ю було записано за допомогою касетного диктофона. Включно з іншою проектною документацією (фотознімки), вони не були належним чином упорядковані й збережені. Більше того, київський Центр досліджень усної історії та культури, під егідою якого проводився проект, припинив своє існування після його завершення.

¹ Див.: [Електронний ресурс]: <http://drc.usask.ca/projects/pcuh/transformation/ukr/index.php>

Ініціатором оцифрування й розміщення аудіозаписів проекту В.Нолла в Інтернет, авторкою наукової концепції та дизайну цього архіву стала Наталія Ханенко-Фрізен – асоційований професор культурної антропології, голова департаменту релігії та культури Коледжу св. Томаса Мора при Саскачеванському університеті. У 2007–2008 рр. вона проводила в нашій країні власний масштабний проект «Усна історія деколективізації в Україні 1990-х рр.», який був своєрідним продовженням досліджень американського антрополога². Для того, щоб порівняти селянські історії про деколективізацію із записами проекту В.Нолла, вона розшукала колишніх його учасників і дізналася тоді про стан зібраних на початку 1990-х рр. матеріалів. У 2012 р. відділ усної історії Центру дослідження української спадщини (Oral History Program at the Prairie Centre for the Study of Ukrainian Heritage (St. Thomas More College, U of Saskatchewan)), яким на той час керувала Н.Ханенко-Фрізен, запропонував видавництву «Родовід» оцифрувати колекцію аудіозаписів, розробити та створити онлайн-архів проекту. Робота у співпраці з Центром інформаційних технологій і гуманітарних досліджень Саскачеванського університету (за активної участі його директора доктора Джона Бата) тривала впродовж двох років. У 2015 р. підготовлені матеріали було опубліковано на інтернет-ресурсі центру³.

Сайт, доступний в англо- та україномовній версіях, містить інформацію про проект та, власне, аудіозаписи інтерв'ю. Пошук інтерв'ю можна робити за параметрами трьох різних територіально-адміністративних реформ (сучасним адміністративним поділом, поділом 1922 та 1933 рр.) та одночасно бачити місце запису на Google Maps. Цей напрям роботи проводився у співпраці з Українським науковим інститутом Гарвардського університету, із метою подальшої прив'язки та прослуховування звукових файлів інтерв'ю з інтерактивного «Атласу Голодомору», який уже представлено на сайті цієї інституції⁴.

Для проекту було спеціально розроблено правила цитування, передруку та посилання на матеріали дослідження згідно з визнаними й усталеними в міжнародній науковій практиці усноісторичних досліджень нормами. Прослуховуючи аудіо-інтерв'ю та отримуючи доступ до інших даних проекту, відвідувачі сайту не можуть копіювати, поширювати, публікувати, а також відтворювати записи без дозволу на це партнерів. Аудіодані, що представлені тут, призначені лише для освітніх і наукових цілей.

Унікальність онлайн-архіву полягає в тому, що тут, по-перше, представлено повні версії одних із найбільш ранніх в Україні записів спогадів селян про події в 1920–1930 рр. Більшість оприлюднених у різний спосіб (друковані видання, інтернет-сайти) спогадів очевидців «про голод» містять лише текстові варіанти фрагментів розмови або рукописів. Це редаговані та препаровані

² Ханенко-Фрізен Н. У пошуках нового суб'єкта історії: проект «Усна історія деколективізації в Україні 1990-х рр. – селянський досвід» // Український історичний журнал. – 2010. – №5; *Ії ж.* Інший світ, або Етнічність у дії: канадська українськість кінця двадцятого століття. – К., 2011. – 392 с.

³ Див. прим.1.

⁴ Див.: [Електронний ресурс]: <http://gis.huri.harvard.edu/the-great-famine/about-the-great-famine-project.html>

впорядниками спогади, з яких дослідникам складно визначити, в якому контексті оповідач/оповідачка почав/почала згадувати про голод, як формувався оповідь, які почуття виникали в нього/неї під час розмови⁵. Власне, не зовсім професійний підхід до опитування свідків та публіцистична форма видання їхніх спогадів призвів до звинувачень в упередженості, ідеологічній ангажованості та, інколи, і до сумнівів у правдивості слів очевидців. Наприклад Г.Касьянов зазначає, що свідчення зазнали впливу ідеологічної концепції «Голодомору»: «Явище “масового пригадування”, коли загальна картина страхіть, відтворена істориками і публіцистами, стає частиною колективних уявлень про минуле та об'єктом сталих комеморативних практик, не може не впливати також на свідомість і способи пригадування тих, кого можна вважати безпосередніми свідками голоду 1932–1933 років»⁶. Так от, по-друге, інтерв'ю, розміщені в онлайн-архіві, було записано ще до масового поширення публіцистами й істориками «картини страхіть» Голодомору. Більше того, розроблений для проекту питальник не містив питань про голод. Тобто у процесі самої розмови (це добре чути на аудіозаписах) виникали спогади про голодування. Завдяки цьому архіву з'явилася унікальна можливість проаналізувати, як саме формувався цей наратив, як звичайні селяни вперше у своєму житті публічно розказували про пережите під час колективізації. Третью перевагою колекції В.Нолла є те, що дослідник працює зі звуковим файлом. Ми можемо чути живий голос свідка, його мову, особливості місцевої говірки, емоції, загальну атмосферу інтерв'ю. Окрім академічних досліджень, інтерв'ю з онлайн-архіву усної історії української селянської культури 1920–1930-х рр. є добрим дидактичним матеріалом для уроків у школах, лекцій і семінарів з усної історії, історії України, етнології, жіночих студій у вищих навчальних закладах.

Процес оцифровування (дігіталізації) архівів із наступним представленням їх у Мережі набуває нині масового поширення в усьому світі, ставши глобальною тенденцією демократизації науки, удоступнення знань. Оприлюднення в такий зручний спосіб унікальних матеріалів польових досліджень української селянської культури, проведених на початку 1990-х рр., дає змогу вивчати та намагатися збагнути життя суспільства в переломні історичні періоди.

Т.В.Пастушенко (Київ)

⁵ Український Голокост 1932–1933: Свідчення тих, хто вижив. – Т.ІІІ / Упор. о. Ю.Мицик, Л.Іваннікова. – К., 2006. – 432 с.; Т.ІV. – К., 2007. – 504 с.; Голодомор в Україні: Одеська область (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр.): Спогади, документи, дослідження / Упор. Л.Г.Білоусова, О.М.Барановська, Т.С.Волкова, Г.Л.Малінова, Г.М.Паніван, В.В.Харковенко. – Одеса, 2005. – 152 с.; Невгамовний біль: Історичні дослідження, нариси, свідчення, спогади, документи / Упор. С.Ф.Бледнов. – Донецьк, 2007. – 198 с.; Музей Івана Гончара: Спогади очевидців Голодомору: як все було насправді! [Електронний ресурс]: <http://honchar.org.ua/p/spohady-ocheydytsiv-holodomoru-yak-vse-bulo-naspravdi/>; Голодомор в Україні 1932–1933 [Електронний ресурс]: <http://holodomor33.org.ua/about/svidchennya-ocheydytsiv/>; Спогади очевидців про Голодомор [Електронний ресурс]: <http://www.yarmrda.gov.ua/index.php/holodomor/157-spohady-ocheydytsiv-pro-holodomor> та ін.

⁶ Касьянов Г. Danse macabre: голод 1932–1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-ті – початок 2000-х). – К., 2010. – С.37–38.